

Részvételi szociolingvisztika

Bevezetés

A szociolingvisztikai kutatás horizontján ugyan mindig is jelen voltak a társas egyenlőtlenségek és a hatalmi viszonyok, de ritkán fogalmazódott meg az a dilemma, hogy ezeknek a viszonyoknak a kutató maga is része. Pedig a nyelvész a szakértelmét éppen abból származtatja, hogy a nyelvről másféle tudása van, mint azoknak, akiknek nincsen nyelvészeti végzettsége. Ez a tudás adja számára a legitimitást arra, hogy a „laikusként” is emlegetett másoknak a nyelvről szóló tudását a nyelvről való tudományos tudás megszerzését akadályozó tényezőnek tekintse (Svendsen, 2018). De a nem nyelvészeknek ez a tudása sokszor ugyancsak nem semleges, hanem hozzájárul társas egyenlőtlenségek létrehozásához, fenntartásához és elmélyítéséhez. A részvételi szociolingvisztika annak az ígéretét fogalmazza meg, hogy a nyelvészek és nem nyelvészek nyelvi „szakértelmét” közös tudássá lehet alakítani. Nem a nem nyelvészek meggyőzése révén (mint látni fogjuk, ennek a sikere kétes), hanem a közös tudás kialakítására irányuló közös cselekvés gyakorlataiban. Ez utóbbit nevezzük részvételi kutatásnak.

A következőkben először bemutatjuk a részvételi kutatás társadalomtudományi megközelítését, majd arról írunk, hogyan lehet a szociolingvisztikai kutatást részvételiként értelmezni. Fő állításunk az lesz, hogy a nyelvi szakértelem mindenkié, nyelvészeké és nem nyelvészeké egyaránt. De egy olyanfajta közös tudás, amely reflektál a nyelvi szakértelmek különbségeihez kapcsolódó társas egyenlőtlenségekre, csak úgy érhető el, ha közös cselekvés során formáljuk azzá. A részvételi szociolingvisztikai megközelítést mint e cselekvés egyik formáját saját kutatásunk példájával illusztráljuk. Tanulmányunk kontextusához megemlítendő, hogy az alapját adó előadás a 21. Élőnyelvi Konferencián a részvételiség és a szociolingvisztika kapcsolatát tárgyaló világvilágkávészó bevezetőjeként hangzott el. Az előadást követő világvilágkávészóról lásd Barabás és mtsai (e kötetben).

Mi a részvételi kutatás?

A részvételi kutatás nem módszer vagy módszerek együttese, hanem tudományos szemléletmód. Csoportban végzett kutatás, az érintettekkel kialakított közös tanulás terepe. A részvételi kutatás Bourke (2009, 458. o.) megfogalmazásában „olyan

kutatási folyamat, amely a kutatókat bevonja a kutatásról szóló döntések meghozatalába és lebonyolításába – beleértve ebbe a projekt megtervezését, a kutatási terv kidolgozását, az adatgyűjtést és elemzést és/vagy a kutatási eredmények közzétételét és alkalmazását”. Vagyis a részvételi kutatás a kutatási folyamat egészére vonatkozóan, kezdve a tudományos eszközökkel megválaszolni kívánt kérdések megfogalmazásától az adatgyűjtésen keresztül egészen a kutatási eredmények megosztásáig igyekszik érvényesíteni a résztvevő felek közötti partneri viszonyt.

A részvételi kutatás a témájában érintett emberek szűkebb körével együttműködésben valósul meg. Kölcsönös bevonódáson és kölcsönös elköteleződésen, illetve egymás kölcsönös bevonásán alapuló kutatási megközelítésmód (Bartha-Holecz, 2017, Bartha és mtsai, 2018). A bevonásnak, bevonódásnak és elköteleződésnek többféle fokozata és változata van (Lajos és mtsai, 2022). A kutatók a részvételi kutatásban a „kutatókkal való jelentős együttműködésre törekednek, amely során a társadalmi átalakulást szolgáló jelentős adatokat gyűjtenek” (Byrne és mtsai, 2009, 67–68. o.).

A részvételi kutatással összekapcsolódó társadalmi változás részben azáltal jön létre, hogy a kutatás a tudományos intézményi háttérű kutatók és más résztvevők viszonyában dialogikussá válik. A részvételiség igyekszik kiegyenlíteni és lebontani a kutató és a kutatók közötti határt, ezáltal demokratikus viszonyokat teremt meg, amelyek hozzájárulnak ahhoz, hogy a résztvevők mindennapi tudását magába foglaló új tudás jöjjön létre. Ezzel hozzájárul a résztvevők által jelentősnek tartott helyi problémák megoldásához (Nind, 2014), miközben a helyi tudást a tudományos kutatók tudásának helytállóságával közel azonos szinten fogadja el. Vagyis ebben a folyamatban a tudományos tudás létrehozása a maga jogán emeli be a helyi tudásokat a globális folyamatokba ágyazott lokális szintű problémamegoldásba.

A részvételi megközelítést érvényesítő kutatásban szükséges az érintettek minél teljesebb körű bevonása a kutatás teljes folyamatába, sőt, Appadurai nyomán a kutatás mint az egyik alapvető emberi jog jelenik meg. Magyarul is hozzáférhető tanulmányában Appadurai (2006/2011) amellett érvel, hogy a kutatás bármely ember életében stratégiai jelentőségre tehet szert a mindennapokban történő eligazodás során a demokratikus államokban, és nem csak az akadémiai világ szereplőinek szűk körében nélkülözhetetlen tevékenység. A kutatáshoz való jogon az „olyan eszközkhöz való hozzáférés jogát” érti, „amelyek révén bármely polgár módszeresen képes növelni azt a tudásállományt, ami számára a leginkább nélkülözhetetlen életben maradásához és állampolgári jogainak érvényesítéséhez” (Appadurai, 2006/2011, 66. o.). A részvételi kutatás az embereknek azt a képességet fejleszti, amely a tudományos tudás létrehozásához szükséges azáltal, hogy az érintettek részt vesznek a kutatási folyamatban a módszeresség és a kritikus hozzáállás alapjain.

A részvételiség egyik sokat vitatott fogalma az angol empowerment (McLaughlin, 2016; Kamruzzaman–White, 2018; Ladegaard, 2017; Del Percio, 2018; Kraft–Flubacher, 2020). A fogalom bevett magyar fordításai *felhatalmazás, megerősítés, képessé tétel, helyzetbe hozás* (Argyris, 1999; Lakatos, 2010; Málóvics és mtsai, 2011), ezzel szemben mi a továbbiakban a *képessé és a cselekvőképessé válás* (Ganz, 2016, 26. o.; Vercseg, 2020, 7. o.) megnevezést használjuk. Ennek egyik oka az, hogy csoportos tevékenységként tekintünk a részvételi kutatásra, amelynek során minden fél tanul a másiktól, vagyis minden résztvevőnek fejlődik a képessége az együttes cselekvésre, beavatkozásra. A másik az, hogy az empowerment posztstrukturalista kritikájával összhangban (Foucault, 1978/1999, a foucault-i hatalomról lásd még Taylor, 2011) fontosnak tartjuk a paternalisztikus megközelítésnek és a fennálló hierarchikus viszonyok megerősítésének elkerülését. A képessé válás folyamata a foucault-i posztstrukturalista megközelítés értelmében olyan térben valósul meg, ahol a hatalom nem hierarchikus, hanem decentralizált, és a hatalmi viszonyok természetüknél fogva relacionálisak. Ez tehát azt is jelenti, hogy az érintettek igenis rendelkeznek hatalommal, még ha azok különböznek is a domináns hatalmi helyzetekben gyakorolt hatalmi formáktól, ilyenek tipikusan a mindennapi szimbolikus ellenállási formák, például a kulturális ellenállás alakzatai, vagy a hatalommal történő együttműködés megtagadásának változatos gyakorlatai (Scott, 1985; Vinthagen–Johansson, 2013).

A hatalom posztstrukturalista képzete és a képessé válás szociolingvisztikai paradigmája (Flores–Chaparro, 2018, 368. o.) alapján a képessé válás folyamatát a hatalommal való rendelkezés és a hatalom birtokában való cselekvés (Clegg–Haugaard, 2009) gyakorlataiként értjük. Ezek révén minden érintett deliberatív módon, autonóm formában, a kölcsönösség és egymás iránt vállalt felelősség mellett válik képessé a „mély részvételre” (Cornwall–Jewkes, 1995, 1669. o.) a tudás létrehozásának közösen formált folyamatában. Mély részvételről akkor beszélhetünk, ha az érintetteknek van lehetősége a kutatási folyamat felett ellenőrzést gyakorolni, és hatalmukban áll a kutatásra vonatkozó döntések jogát megszerezni.

Mi a részvételi szociolingvisztika?

De vajon hogyan értelmezhető mindez a szociolingvisztikában? A klasszikus szociolingvisztika tudományfelfogása a kutató és a kutatott egyenlőtlen viszonyát ugyan kevésbé tekinti problematikusnak, de megoldási javaslatok fogalmazódnak meg arra, hogy ezt az egyenlőtleniséget felismerve hogyan lehetne a nyelvészeti kutatás eredményeit megosztani az érintettekkel. Három elv jeleníti meg ezeket a javaslatokat. Egyrészt „a felhalmozódó adósság elve”, amely szerint a nyelvésznek az általa kutatott beszélőközösségben szerzett tudását a közösség javára kell fordítania, ha erre igény van (Labov, 1982, 173. o.). Másrészt „a hibák kijavításának

elve”, amely kimondja, hogy ha a nyelvész adatai ellentmondanak a széles körben osztott vélekedéseknek, akkor kötelessége a hibára felhívni a figyelmet (Labov, 1982, 172. o.). Végül a harmadik elv, amelyet talán „a nyelvi viszonzás elvének” nevezhetnénk (az angol eredetiben ez a *principle of linguistic gratuity*), Wolfram (1993, 227. o.) nevéhez kötődik, és úgy szól, hogy a kutatóknak „olyan pozitív módokat kell keresniük, amelyekkel viszonzni tudják a közösség nyelvi hozzájárulását” az általuk végzett kutatáshoz.

Mindhárom elv alkalmazását illetően azonosnak tekinthető, hogy a kutató tudása és a közösség tudása közötti párbeszéd utólag alakul ki, azaz csak azt követően, hogy a nyelvész a „helyiekről” való tudásának valahogyan – a szociolingvisztikai kutatások során tipikusan a velük való szoros együttműködésben – birtokába jutott. Még Wolfram és csapata is így járt el, mikor Ocracoke szigetén a helyi angol dialektushoz kapcsolódó tudatosságot növelő projektben már a kezdetektől arra törekedtek, hogy a közösséggel megosszák a nyelvészek szakértelmét. Mégis a „viszonzás” vált az együttműködés központi fogalmává, amely révén a kutatók akarata ellenére is „a nyelvi ügyekhez fűződő aszimmetrikus hatalmi viszony” alakult ki (Wolfram, 1998, 273. o.), nem pedig az eltérő szakértelemmel bíró résztvevők közös tevékenysége. Mert hát kié is a nyelvi szakértelem? Meg lehet-e episztemológiailag alapozni a nyelvi ügyekben való jártasság olyan hierarchiáját, amelyben bárki nyelvi szakértelmét a saját nyelvi gyakorlatait illetően valaki más, legyen az intézmény vagy egyén, elvitathatná?

Lewis (2018) szerint nem; az általa „domináns hibajavítási megközelítéseknek” nevezett fenti elvek hatékonyságáról lesújtó véleménye van: ezeknek az alkalmazása nem eredményez társadalmi változást, mivel az egyént kívánja meggyőzni arról (például hogy a standard nem szebb, mint bármelyik tájszólás), ami strukturális egyenlőtlenségekhez kapcsolódik (a beszélők közötti társadalmi különbségekhez, köztük a nyelvi erőforrásokhoz való hozzáférés jelentős eltéréseihez). A társadalmi változásra való törekvés helyett a tudós közösség a nyelvről való tudást úgy hozza létre, hogy eközben a marginalizáció fennálló rendszeréhez járul hozzá (l. még Charity Hudley és mtsai, 2020).

A nyelvi és egyben társadalmi változások antropológiai nyelvészeti szemléletű megközelítése nem előzmények nélküli a nyelvészetben. Csak röviden említsünk meg két úttörő munkát: a nyelvi szocializáció és iskola kapcsolatának nyelvészeti antropológiai kutatása (Heath, 1983), az e kutatás részeként etnográfiai megalapozású tevékenységként értett „hídverés” az otthon és az iskola között Réger Zita (1990) közvetítésével a magyar nyelvészetre is jelentős hatást gyakorolt. Az etnográfiai monitorozás Hymes (1980, 1996) által főképp az oktatás nyelvi vonatkozásainak kezelésére kidolgozott megközelítése, amely az iskolában az érintettek részvételével folyó etnográfiai mikroelemzés révén kívánt társadalmi változást elérni, napjainkban újra megjelenik a szociolingvisztikai eszköztárban (McCarty, 2011;

Van der Aa–Blommaert, 2011; Hornberger, 2014). Ezeknek a korai megközelítéseknek a hatása azonban korlátozott maradt, és – mint az idézett munkák is mutatják – csak az utóbbi évtizedben fokozódott a törekvés arra, hogy a beszélők nyelvi szakértelme és metanyelvi tudása a kutatás középpontjába kerüljön.

Ennek eredetét három újabb fejleményhez kötjük. Az egyik a nyelvi ideológiák kutatása, amely a beszélői perspektívát állítja a vizsgálódások középpontjába (Silverstein, 1979; Schieffelin és mtsai, szerk. 1998; Kroskrity, 2000). Ez a kutatási irány kiemeli, hogy a nyelvészek által létrehozott tudás és más beszélők tudása egyaránt az „ideológiai megmunkálás” (Gal–Irvine, 2019) folyamataiban alakul, amely során nem vehető fel semleges beszélői pozíció (Woolard, 2016). A második fejlemény az internetalapú közösségi média térhódítása, amelynek a hatására kialakuló részvételi kultúra a nyelvi ideológiákat a korábbinál is láthatóbbá és hozzáférhetőbbé tette (Rymes, 2020). E két fejlemény együttesen járult hozzá ahhoz, hogy – a részvételi megközelítést megalapozó további hatásként – az általunk *civil tudomány*-ként magyarázott citizen science (Kocsis és mtsai, e kötetben) megjelenjen a szociolingvisztikai kutatásban is. A civil tudomány és a részvételiség közötti kapcsolatról érdemes bővebben is szólni.

A civil tudomány alapvetése szerint az ún. civilek, azaz a nem akadémiai háttérű személyek aktívan részt vesznek a kutatási folyamatban, aminek valódi tudományos eredményei vannak. A civileket bevonó megközelítés a természettudományokban alakult ki, ahol elsősorban adatgyűjtési célokat szolgált (crowdsourcing), de a közelmúltban a társadalom- és humántudományok terén is teret nyert. A civil szemléletmód a tudósok és a civilek közötti kétirányú kommunikáción alapul, minél több civil bevonásával, és egyszerre jelent hozzájárulást a tudományhoz és a közügyekhez.

Szociolingvisztikai alkalmazása elsősorban beszélői megfigyelésen alapuló adatgyűjtést jelent, ahol a laikusok részvételével olyan valós nyelvi interakciók is hozzáférhetőkké válnak, amelyekről csak közvetett tudásuk volt a kutatóknak (l. pl. SturtzSreetharan és mtsai, 2019; Rymes–Leone, 2014; Rymes, 2020). Svendsen (2018, 139–140. o.) tovább bővíti a civil kutatók részvételének terét: az adatgyűjtésen kívül az adatok rögzítéséhez, elemzéséhez és értelmezéséhez, valamint a kutatási kérdések megfogalmazásához és a civil kutatási projekt megtervezéséhez is aktívan hozzájárulhatnak. A civil szociolingvisztika tehát „a civilek elköteleződése a szociolingvisztikai kutatás művelése mellett; ennek során a bevonódás és az együttműködés szintje a civil szociolingvisztikai projekt kutatási kérdéseinek és tervének függvényében alakul” (Svendsen, 2018, 155. o.). A bevonódás és együttműködés jelentőségének felismerése nem általános a civil szociolingvisztikában. Rymes például nem tesz kísérletet arra, hogy a civil szociolingvisták által művelt tevékenységek kutatását velük együtt végezze. Svendsen kutatásában is a nyelvész kezdeményezése a meghatározó, és a minden norvég középiskolás bevonásával

végzett kutatásban egyetlen osztály diákjainak volt csak lehetősége a kutatási kérdés megformálásában való részvételre. Ezzel együtt a szemléletmód alkalmazása fontos lépés a tudományos kutatás folyamatának demokratizálódásában.

Szemben a civil szociolingvisztika jelenkori gyakorlatával, a részvételi megközelítés középpontjában a kutató és a kutatottak közötti hierarchia lebontása áll. Központi kérdése az, hogy miként lehet kutatást végezni a nem tudományos intézményi háttérű résztvevőkről, a résztvevőkkel és a résztvevőkért (Cameron és mtsai, 1992), egyenlő hangsúlyt helyezve mindhárom szempontra. A szociolingvisztikai hagyomány korábbi évtizedeinek gyakorlatához képest úgy lehetne megragadni a különbséget, hogy a részvételi szociolingvisztika művelése a résztvevőkért végzett kutatásban nem a nyelvészek a résztvevőkről való tudását helyezi előtérbe, hanem a résztvevőkkel közösen kialakított tudást – és ennek részévé, azaz helyi tudássá válik mindaz, amit a nyelvész magával visz ebbe a folyamatba. Ahogyan Heltai (2021, 22. o.) fogalmaz, „a részvételi kutatásokban a kutatást végzők közös kockázatot vállalnak, társas viszonyaikat, vélekedéseiket legalább részben láthatóvá téve involválódnak a közös tevékenységekbe. A hivatásos résztvevők is sebezhetőbbé válnak, amennyiben életük és gondolkodásuk tágabb szféráiba engednek betekintést”. Az idézetben megfogalmazódó kölcsönösség, a bevonódás és elköteleződés dialogikus folyamata járul hozzá a tudományos kutatás során létrejövő tudás közös erőforrássá válásához (lásd még Bodó és mtsai 2022; Lajos és mtsai, 2022).

Részvételi kutatás a moldvai magyar nyelvi revitalizáció kontextusában

A moldvai magyar nyelvi revitalizáció részvételi szemléletű nyelvészeti etnográfiai kutatása 2019 decemberében indult, és célja a nyelvi szocializáció és a nyelvi revitalizáció jelenségeinek longitudinális vizsgálata. A projekt a vizsgált jelenségekben eltérő módon érintett résztvevők együttműködésére épül. A kezdeti szakaszban helyi résztvevőknek a Moldvai Csángómagyar Oktatási Program volt diákjait tekintettük, akik középiskolai tanulmányaikat egy székelyföldi városban folytatják, és a számukra kialakított csíkszeredai kollégiumban, a Csángó Bentlakásban laknak. A későbbiekben az érintettek, azaz a lehetséges résztvevők körét kiterjesztettük mindazokra, akik valahogyan kapcsolódtak a moldvai magyartanítási program tevékenységeihez. Az ebbe a csoportba nem tartozó résztvevők romániai, magyarországi és finnországi nyelvészek, antropológusok, szociológusok. A résztvevők a helyi és nem helyi tudást is magában foglaló új tudás létrejöttének folyamatában a kutatás során megfigyelt nyelvi gyakorlatok közös interpretációját tekintik alapnak.

A kutatás kiindulópontja az a kérdés volt, hogy miként hat a nyelvi revitalizáció a mindennapi nyelvi gyakorlatokra az egynyelvűségi regimentáción alapuló nyelvpolitikák közegében: a Csángó Bentlakás diákjai miként találják meg a helyüket az új – meghatározó módon magyar nyelvű – környezetben, hogyan viszonyulnak – meghatározó módon román nyelvű – moldvai otthonukhoz, és hogyan alakítják ki, tartják fenn vagy változtatják meg a hovatartozás és az elkülönböződés nyelvi és nem nyelvi gyakorlatait.

A kutatócsoport 2020 januárjában látogatott először a Csángó Bentlakásba, ahol a helyi résztvevőkkel együtt a bevonás és a bevonódás útjait és lehetőségeit térképeztük fel. A részvételi szemlélet alkalmazásával a közös gondolkodásnak olyan tereit igyekeztünk létrehozni, ahol a helyi résztvevők aktív módon alakíthatták a kutatási kérdések és célok körét. A „hivatásos” kutatóként dolgozó résztvevők éppen ezért nem előre meghatározott kutatási tervvel érkeztek: annak kidolgozása a megszólított résztvevők egyéni különbségeket mutató bevonódásának és elköteleződésének megfelelően történt.

A részvételi szemléletmód alkalmazásával kilépünk a hagyományos kutatás keretei közül. Az együttműködés, a kölcsönösség, a különböző háttérű résztvevők bevonódása a kutatási folyamatba ideális esetben a kutatási célok és kutatási kérdések megfogalmazását is érinti. Vannak azonban olyan szervezetek, amelyek csak akkor engednek belépni a saját tereikbe, ha pontosan tudják, hogy a kutatásnak mik a célkitűzései, hogy „mit mér”, ahogy ezt a kérdést fel is tették nekünk a kutatásunk kezdetén. Megfogalmazódik az a dilemma, hogy hol húzódnak a részvételi-ség határai: valóban megvalósítható-e minden esetben minél több résztvevő bevonódása a kutatási folyamat minden szakaszába?

Kutatásunk helyszíni terepmunkáját a 2020-ban kitört világjárvány ellehetetlenítette, de a kollégiumot vezetőik részéről is megfogalmazódtak olyan fenntartások, amelyek szerint bizonytalanságot és éppen ezért aggasztó kiszámíthatatlanságot jelentett számukra mindaz, amit a részvételi szemléletmód természetéből adódóan a kutatási folyamat rugalmassága hozott magával. Az egészségügyi korlátozások miatt új alapokra kellett helyoznünk a kutatást.

A CserCseTare-projektek

A mély részvételiséget célzó CserCseTare-projektünket megelőző tervezési folyamat során a moldvai (származású) résztvevők toborzása mellett döntöttünk, mert a részvételi kutatásokban fontos elem az önkéntesség és a személyes elköteleződés a téma és a közös munkába történő bevonódás iránt. Először Társkutató kerestetik! címmel felhívást tettünk közzé 2020 szeptemberében, amit később többek

személyes megkeresésével is kiegészítettünk. Olyan résztvevőket kerestünk a közösen végzett kutatómunkához és együttes cselekvéshez, akik korábban a csíkszeredai Csángó Továbbtanulók Közösségének tagjai voltak.

A fentiek eredményeképpen két ilyen résztvevővel kezdtük meg az együttműködést a partnerség és a mély részvételiség megteremtése érdekében. Botezatu Isabelával és Fazakas-Timaru Carinával együttműködésben egy-egy CserCseTarának nevezett részvételi projektet indítottunk. Ők mindketten humántudományi doktori tanulmányokat folytatnak. **Közvetítő kutatótársként** kapcsolataikon keresztül megszervezték a moldvai résztvevők csoportját, akik valamilyen módon érintettek (voltak) a moldvai magyartanításban. E két csoporton kívül a további résztvevők körét hivatásos kutatók alkották, akiket a CserCseTare projektek **elkötelezett kísérőinek** neveztünk.

A kísérlet fogalmát Bucholtz és mtsai (2016) kutatásából kölcsönöztük. Használatát egyrészt arra alapoztuk, hogy Bucholtzékhoz hasonlóan mi magunk is sokszínű élettapasztalattal rendelkező szociopolitikai cselekvőnek és a változás eléréséhez már eleve hatalommal bíró személyeknek tekintjük a helyi résztvevőket, akik – mint Geertz (2001) általánosan rámutat – saját világukban reflexív és értelmező módon vannak jelen. Másrészt a kísérőknek nem volt célja az érdekképviselő, a pártfogás vagy az egyenlőtlen hatalmi viszonyokra épülő segítő, felhatalmazó vagy támogató szerep betöltése. Az elkötelezett kísérők a kutatási helyzeteket megelőző és követő megbeszéléseken, illetve magukon a mindhárom csoportba tartozó résztvevőt magában foglaló találkozásokon azt biztosították, hogy legyenek együtt kialakított keretei a közös cselekvésnek. Szándékunk szerint e keretek között alakulhatott ki a részvétel és a bevonódás lehetőségét megteremtő kommunikációs színtér. A részvételi kutatás folyamatában minden szereplőre érvényesek voltak a következők: az önkéntes részvétel, a bevonódás, a partnerségben végzett közös munka melletti hosszú távú (legalább 3–4 hetes) elköteleződés és végül egy kutatási adatokat és eredményeket tartalmazó anyag („*produktum*”) létrehozása.

A közvetítő kutatókkal kialakított együttműködésünk elején három úgynevezett felkészítő alkalmat tartottunk, amelyeken a résztvevők megismerkedtek egymással és a részvételi szemléletmóddal a tapasztalati tanulás és reflexiós gyakorlatok segítségével. Ezeken az alkalmakon a nem helyi résztvevők közül szinte mindenki részt vett legalább egyszer. Az elkötelezett kísérők – vagyis a CserCseTare-projektek egész folyamatában jelenlévő résztvevők – Barabás Blanka, Gáspár Judit, Petteri Laihonen és Lajos Veronika voltak. A reflexiónak és a részvételi kutatás során történtek tudatosításának nagy fontosságot tulajdonítunk, így az egyik felkészítő alkalommal feltettük a kérdést: „Nektek most mit jelent a részvételiség?” Az egyik kísérő kutató az alábbi választ adta: „múlt hétfőn volt egy bizonyossági pontom, [...] a hierarchiák felszámolása érvényesíthető egy kutatásban is – ez nekem nagyon fontos lett elméleti szinten is” (terepmunkajegyzet, 2020. október 19.).

Ez a válasz abban erősített meg minket, hogy a részvételi kutatás során nem magától értetődően válik valakiből részvételi kutató, hanem ezt a folyamatot folytonos önreflexiónak kell kísérnie a többi résztvevővel fenntartott dialógusban.

Az egyik CserCseTare-alprojekt eredménye a [csángó mémek sorozata](#) (URL 1) lett, a másik alprojektté pedig a napjainkban is jellemző [helyi szokások szelektív gyűjteménye](#) (URL 2) Az egyik kérdés, amit az előbbi alprojekt a kísérő kutatók és más, ebben a projektben nem aktív kutatási résztvevők számára felvetett, a következő volt: miként kapcsolódik a „román nyelvű csángó fiatal értelmiségiek” projektje a nyelvi revitalizáció programjához? A csángó mémeket elkészítő csoport tagjai jelentős kérdésnek tartották, hogy miként hozzák létre és jelenítsék meg azokat a közös pontokat, amelyeket ők a saját identitáskategóriáik részének tekintettek. Ezeket ugyan többnyelvű mémekkel reprezentálták, de a magyar nyelvi gyakorlatoknak ebben a folyamatban nem vagy alig volt szerepe. A kísérő kutató ehhez kapcsolódó felismerése olyan nyelvi szakértelemről szól, amelybe e moldvai fiatalok számára nem, vagy csak periférikusan tartozik bele a magyar nyelv, azzal együtt is, hogy e résztvevők a magyar nyelvi oktatási program résztvevői voltak gyerekkorukban.

A kutatócsoportunk tagjai számára a projektbe való bevonódásnak és elköteleződésnek a folyamataiban jelentős eltéréseket hozott ez a felismerés, azaz felvetődött, hogy milyen értelemben kapcsolódhat a nyelvi revitalizáció részvételi kutatása azoknak a beszélőknek a nyelvi gyakorlataihoz, akik nem érdekeltek e folyamatban. A mi válaszuk erre a dilemmára az, hogy a részvételiség éppen azt a lépést jelenti, amellyel az intézményi háttérű kutató és a társkutatók együtt látnak hozzá a kutatási folyamat formálásához. Ha ezt a lépést közösen tudjuk megtenni, akkor a magyar nyelv moldvai jelene iránti érdeklődés jelentős eltéréseit is integrálni kell a kutatásba. Ez vezethet el egy olyan közös tudáshoz, amelyben e különbségeknek is jelentőségük van. A nyelvi különbségekről való tudás reflektálttá válásával együtt e tudásról való tudásnak is reflektálttá kell válnia.

Összefoglalás és kitekintés

Tanulmányunkban a társadalomtudományokban már széles körben alkalmazott részvételi megközelítés szociolingvisztikai érvényesítésének lehetőségeit tárgyaltuk. Szólnunk kell azonban a korlátokról is, amelyek közül itt hármat említünk meg. Egyrészt a szociolingvisztika pozitivista megalapozása akadályt jelent abban, hogy a kutató és „adatközlői” közötti határt átlépjük – azt a határt, amelynek a fenntartása ebben a keretben a tudományosság kritériuma, és amelynek az átlépésével megkezdődik a részvétel. Másrészt a részvételiség érvényesítése nehezen illeszthető be a tudomány művelésének jelenkori intézményi gyakorlataiba, ame-

lyek során a kutatás megvalósításának feltétele, hogy a hivatásos kutató a munkahelyi feladatai részeként – az érintettek nélkül – kidolgozott tervvel pályázik a támogatásra. Végül a szociolingvisztika kritikai és etnográfiai fordulata még sem a terminológia, sem a módszerek terén nem vezetett el oda, hogy könnyedén kialakíthassuk az érdekeltekkel való széles körű együttműködés közös nyelvét és gyakorlatait.

Ezek a korlátok azonban nem ledönthetetlenek. Például már a kutatás és a költségvetés megtervezése során is lehet részvételi módon eljárni, mint ahogyan a Vancouver-szigeten élő salish közösség nyelvi revitalizációs projektje mutatja. Ebben a projektben már a kutatási tervek megfogalmazása is olyan együttműködésben történt, amelynek éppúgy részesei voltak a salish közösség képviselői – a „vének” –, mint ahogy a kutatást finanszírozó egyetem munkatársai, köztük a hivatásos kutatók (Czaykowska-Higgins és mtsai, 2018). A szociolingvisták számára az érintettekkel közös nyelv megtalálásának kísérlete még inkább jelentős. A közös nyelv létrehozása éppenséggel a részvételi szociolingvisztika egyik nagy feladata, még ha e feladat mindig lokálisan valósulhat csak meg. A feladat ezzel együtt az, hogy a résztvevők eltérő nyelvi szakértelme kritikus, reflektív és felelősségteljes részvételen alapuló közös szociolingvisztikai tudássá váljék a kutatásban és azon túl.

Irodalom

- Appadurai, Arjun 2006/2011. The right to research. *Globalisation, Societies and Education* 4/2: pp. 167–177. doi:1080/14767720600750696. (Magyarul: A kutatáshoz való jog. *AnBlok* 5: 66–75. o. Kerényi Szabina fordítása.)
- Argyris, Chris 1999. Az alkalmazottak felhatalmazása: a császár új ruhája. *Harvard Business Manager* 1/1: 39–46. o.
- Barabás Blanka – Bartha Csilla – Bodó Csanád – Fazakas Noémi – Heltai János Imre – Gáspár Judit – Jánk István – Lajos Veronika – Molnár Csikós László – Schmidt Ildikó – Szabó Gergely – Vukov Raffai Éva, e kötetben. Hol vannak a kutatás határai? Világkávézó a részvételi szociolingvisztikáról.
- Bartha Csilla – Hámori Ágnes – Holecz Margit 2018. Kölcsönös bevonódás, korpuszalapúság, multidiszciplinaritás a JelEsély és Nyelvesély projektben: Az oktatási nyelvi tervezés egy lehetséges szociolingvisztikai modellje. In: Balázs Géza – Lengyel Klára szerk. *Grammatika és oktatás – időszerű kérdések: Struktúra, funkció, szemiotika, hálózat*. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék – Inter Nonprofit Kft. 373–399.
- Bartha Csilla – Holecz, Margit 2017. Esélyteremtés, kölcsönös bevonódás és a jelnyelvi sztenderdizáció dilemmája: A JelEsély projektum céljai, módszerei és eredményei. In: Benő Attila – Fazakas, Noémi szerk. *Élőnyelvi kutatások és a dialektológia*. Erdélyi Múzeum Egyesület. 205–212.
- Bodó Csanád – Barabás Blanka – Fazakas Noémi – Gáspár Judit – Jani-Demetriou Bernadett – Petteri Laihonon – Lajos Veronika – Szabó Gergely 2022. Participation in sociolinguistic research. *Language and Linguistics Compass* 16(4). doi.org/10.1111/lnc3.12451

- Bourke, Lisa 2009. Reflections on doing participatory research in health: Participation, method and power. *International Journal of Social Research Methodology* 12/5: pp. 457-474.
- Bucholtz, Mary – Casillas, Dolores Inés – Lee, Jin Sook 2016. Beyond empowerment: Accompaniment and sociolinguistic justice in a youth research program. In: Robert Lawson – Dave Sawyers eds. *Sociolinguistic research: Application and impact*. Routledge. pp. 25-44.
- Byrne, Anna – Canavan, John – Millar, Michelle 2009. Participatory research and the voice-centred relational method of data analysis: Is it worth it? *International Journal of Social Research Methodology* 12/1: pp. 67-77.
- Cameron, Deborah – Frazer, Elizabeth – Harvey, Penelope – Rampton, M. B. H. – Richardson, Kay 1992. *Researching language: Issues of power and method*. Routledge.
- Charity Hudley, Anne H. – Mallinson, Christine – Bucholtz, Mary 2020. Toward racial justice in linguistics: Interdisciplinary insights into theorizing race in the discipline and diversifying the profession. *Language* 96/4: pp. 200-235. doi:10.1353/lan.2020.0074
- Clegg, Stewart R. – Haugaard, Mark eds. 2009. *The SAGE Handbook of Power*. SAGE Publications.
- Cornwall, Andrea – Rachel Jewkes 1995. What is participatory research? *Social Science & Medicine* 41: pp. 1667-1676. doi:10.1016/0277-9536(95)00127-S
- Czaykowska-Higgins, Eva – Xway'Waat Daniels, Deanna, – Kulchyski, Tim – Paul Andrew – Thom, Brian – Twance, Marlo S. – Urbanczyk, Suzanne C. 2018. Consultation, relationship and results in community-based language research. In: Shannon T. Bischoff – Carmen Jany eds. *Insights from practices in community-based research*. Mouton De Gruyter. pp. 66-93.
- Del Percio, Alfonso 2018. Language, communication, and the politics of hope: Solidarity and work in the Italian migration infrastructure. *Langage et Société* 165/3: pp. 95-115. doi:10.3917/ls.165.0095
- Flores, Nelson – Chaparro, Sofia 2018. What counts as language education policy? Developing a materialist Anti-racist approach to language activism. *Language Policy* 17: pp. 365-384. doi:10.1007/s10993-017-9433-7.
- Foucault, Michel 1978/1999. *The History of Sexuality I*. London: Penguin. (Magyarul: A szexualitás története. I. kötet. A tudás akarása. Budapest: Atlantisz.)
- Gal, Susan – Irvine, Judith T. 2019. *Signs of difference: Language and ideology in social life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ganz, Marshall 2016. Közösségszervezés. In: Sebály Bernadett – Vojtonovszki Bálint szerk. *A hatalom társadalma vagy a társadalom hatalma? A közösségszervezés alapjai*. Budapest: Napvilág. 25-40. o.
- Geertz, Clifford 2001. *Az értelmezés hatalma*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Heath, Shirley Brice 1983. *Ways with words: Language, life and work in communities and classrooms*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heltai János Imre 2021. Szociolingvisztika és részvételiség. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 21/2: 21-34. o. doi:10.18460/any.2021.2.002
- Hornberger, Nancy 2014. On not taking language inequality for granted: Hymesian traces in ethnographic monitoring of South Africa's multilingual language policy. *Multilingua* 33: pp. 623-645.

- Hymes, Dell 1980. *Language in education: Ethnolinguistic essays*. CAL.
- Hymes, Dell 1996. *Ethnography, linguistics, narrative inequality: Toward an understanding of voice*. Taylor and Francis.
- Kamruzzaman, Palash – White, Sarah C. 2018. Empowerment and community participation. In: H. Callan – Coleman, S. ed., *The International Encyclopedia of Anthropology*. Wiley. pp. 1–11. doi:10.1002/9781118924396.wbiea2062
- Kocsis Zsuzsanna – Krizsai Fruzsina – Szabó Gergely – Bodó Csanád – Vargha Fruzsina Sára, *e kötetben*. Civilek a nyelv térbeli változatosságáról szóló tudás létrehozásában.
- Kraft, Kamilla – Flubacher, Mi-Cha 2020. The promise of language: Betwixt empowerment and the reproduction of inequality. *International Journal of the Sociology of Language* 264: pp. 1–23. doi:10.1515/ijsl-2020-2091
- Kroskrity, Paul ed. 2000. *Regimes of language: Ideologies, policies, and identities*. Santa Fe: School of American Research Press.
- Labov, William 1982. Objectivity and commitment in linguistic science. *Language in Society* 11: pp. 165–201.
- Ladegaard, Hans J. 2017. *The discourse of powerlessness and depression: Life stories of domestic migrant workers in Hong Kong*. London: Routledge.
- Lajos Veronika – Gáspár Judit – Szabó Gergely 2022. „Kihúztuk a lábunk alól a szőnyeget!” Egy COVID-19 járvány kezdetén indult moldvai részvételi kutatás tapasztalatai. *Tabula* 2022/1.
- Lakatos Kinga 2010. A képessé tétel (empowerment) lehetőségei a civil társadalomban. *Civil Szemle* VII/2: 43–61.
- Lewis, Mark C. 2018. A critique of the principle of error correction as a theory of social change. *Language in Society* 47: pp. 325–384.
- Málovics György – Mihók Barbara – Szentistványi István – Balázs Bálint 2011. Kirekesztett társadalmi csoportok és helyi emberi jogok: egy szegedi részvételi akciókutatás előzetes tanulságai. In: Pataki György – Vári Anna szerk. *Részvétel – akció – kutatás: magyarországi tapasztalatok a részvételi-, akció- és kooperatív kutatásokból*. Budapest: MTA Szociológiai Kutatóintézet. 84–119.
- McCarty, Teresa L. ed. 2011. *Ethnography and language policy*. Routledge.
- McLaughlin, Kenneth 2016. *Empowerment: A critique*. Routledge.
- Nind, Melanie 2014. *What is Inclusive Research?* Bloomsbury.
- Réger Zita 1990. *Utak a nyelvhez*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Rymes, Betsy 2020. *How we talk about language: Exploring citizen sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rymes, Betsy – Leone, Andrea R. 2014. Citizen sociolinguistics: A new media methodology for understanding language and social life. *Working Papers in Educational Linguistics* (WPEL) 29/2: pp. 25–43.
- Schieffelin, Bambi – Woolard, Kathryn – Kroskrity, Paul eds. 1998. *Language ideologies: Practice and theory*. New York: Oxford University Press.
- Scott, James C. 1985. *Weapons of the weak*. Yale University Press.

- Silverstein, Michael 1979. Language structure and linguistic ideology. In: Clyne, Paul – Hanks, William F. – Hofbauer, Carol L. eds. *The elements: A parasection on linguistic units and levels*. Chicago Linguistic Society. pp. 193–247.
- SturtzSreetharan, Cindi – Agostini, Gina – Brewis, Alexandra A. – Wutich, Amber 2019. Fat talk: A citizen sociolinguistic approach. *Journal of Sociolinguistics* 23/3: pp. 263–283. doi:10.1111/josl.12342
- Svendsen, Bente Ailin 2018. The dynamics of citizen sociolinguistics. *Journal of Sociolinguistics* 22/2: pp. 137–160. doi:10.1111/josl.12276
- Taylor, Dianna 2011. *Michel Foucault: Key concepts*. London: Routledge.
- Van der Aa, Jenny-Louise – Blommaert, Jan 2011. Ethnographic monitoring: Hymes' unfinished business in educational research. *Anthropology and Education Quarterly* 42: pp. 319–334.
- Vercseg Ilona 2020. *Közösség és részvétel. A közösségfejlesztés és a közösségi munka gyakorlatának elmélete*. Budapest: ELTE TáTK.
- Vinthagén, Stellan – Johansson, Anna 2013. "Everyday resistance": Exploration of a concept and its theories." *Resistance Studies Magazine* 1: pp. 1–46.
- Wolfram, Walt 1993. Ethical considerations in language awareness programs. *Issues in Applied Linguistics* 4: pp. 225–255.
- Wolfram, Walt 1998. Scrutinizing linguistic gratuity: Issues from the field. *Journal of Sociolinguistics* 2/2: pp. 271–279.
- Woolard, Kathryn 2016. *Singular and plural: Ideologies of linguistic authority in 21st century Catalonia*. Oxford: Oxford University Press.
- URL 1: <https://nyet2net.wordpress.com/csango-memek/>
- URL 2: <https://nyet2net.wordpress.com/2020/12/28/pusztinai-tortenetek-etelek-lelki-terapia/>

Részvételi szociolingvisztika

Absztrakt. A szociolingvisztikai kutatás horizontján ugyan mindig is jelen voltak a társas egyenlőtlenségek és a hatalmi viszonyok, de ritkán fogalmazódott meg az a dilemma, hogy ezeknek a viszonyoknak a kutató maga is része. Pedig a nyelvész a szakértelmét éppen abból származtatja, hogy a nyelvről másféle tudása van, mint azoknak, akiknek nincsen nyelvészeti végzettsége. Ez a tudás adja számára a legitimitást arra, hogy a „laikusként” is emlegetett másoknak a nyelvről szóló tudását a nyelvről való tudományos tudás megszerzését akadályozó tényezőnek tekintse. De a nem nyelvészeknek ez a tudása sokszor ugyan csak nem semleges, hanem hozzájárul társas egyenlőtlenségek létrehozásához, fenntartásához és elmélyítéséhez. A részvételi szociolingvisztika annak az ígéretét fogalmazza meg, hogy a nyelvészek és nem nyelvészek nyelvi „szakértelmét” közös tudássá lehet alakítani. Nem a nem nyelvészek meggyőzése révén, hanem a közös tudás kialakítására irányuló közös cselekvés gyakorlataiban. Ez utóbbit nevezzük részvételi kutatásnak. Tanulmányunkban bemutatjuk a részvételi kutatás társadalomtudományi megközelítését, majd azt vázoljuk fel, hogyan lehet a szociolingvisztikai kutatást részvételiként értelmezni. Fő állításunk az, hogy a nyelvi szakértelem mindenkié, nyelvészeké és nem nyelvészeké egyaránt. De egy olyanfajta közös tudás, amely reflektál a nyelvi szakértelmek különbségeihez

kapcsolódó társas egyenlőtlenségekre, csak úgy érhető el, ha közös cselekvés során formáljuk azzá. A részvételi szociolingvisztikai megközelítést mint e cselekvés egyik formáját saját kutatásunk példájával illusztráljuk.

Kulcsszavak: *részvételiség, nyelvi szakértelem, társas egyenlőtlenségek, nyelvi ideológiák, civil szociolingvisztika, képessé válás.*

Participatory sociolinguistics

Abstract. Although social inequalities and power relations have always been there on the horizon of sociolinguistic research, the dilemma that the researcher is part of these relations has rarely been posed. Yet linguists derive their expertise precisely from the fact that they have a different kind of knowledge about language than those who have no linguistic training. It is this knowledge that gives them the legitimacy to regard the knowledge about language of others, also referred to as 'lay people', as an obstacle to the acquisition of scientific knowledge about language. This knowledge of non-linguists is often also not neutral, but contributes to the creation, maintenance and deepening of social inequalities. Participatory sociolinguistics formulates the promise that the linguistic 'expertise' of linguists and non-linguists can be transformed into shared knowledge, not through the persuasion of non-linguists, but through practices of collective action to build shared knowledge. The latter is called participatory research. In our study, we introduce participatory research in the social sciences and then outline how sociolinguistic research can be understood as participatory. Our main claim is that linguistic expertise belongs to everyone, linguists and non-linguists alike. Nevertheless, a kind of shared knowledge that reflects the social inequalities associated with differences in linguistic expertise can only be achieved by shaping it through collective action. We illustrate the participatory sociolinguistic approach as a form of such action with an example from our own research.

Keywords: *participatory approaches, language expertise, social inequalities, language ideologies, citizen sociolinguistics, empowerment.*